

Asqui Jorge Kristóf

A spanyol NATO-csatlakozás: a demokrácia védelmi pilléréhez vezető hosszú út

DOI 10.17047/HADTUD.2017.27.1-2.138

Spanyolország modernkori történelmének jelentős időszakát képi a Franco-rendszer. Az autokratikus képződmény, a spanyol polgárháború szülötte felett Francisco Franco, a polgárháborúban győztes jobboldali erők vezetője bábáskodott. A II. világháborút követően a francóista Spanyolország az Egyesült Államokkal való kétoldalú védelmi együttműködés keretében a nyugati védelmi rendszer tagja lett. Franco halála után a demokratikus átmenet légkörében Spanyolország különleges transzatlanti kapcsolata lehetővé tette a NATO-hoz való csatlakozást. A következő cikk legfőbb célja Spanyolország stratégiai értékének elemzése a diktatórikus berendezkedéstől a demokratikus kormányzás időszakáig.

Spanyolország (hivatalos nevén Spanyol Királyság) 2015-ben a világ 51. legnagyobb területű (505 940 km²), 29. legnépesebb (46 418 270 fő) és 14. legnagyobb gazdaságú (1200 milliárd USD) országa.¹ Európában Oroszország, Ukrajna és Franciaország után a 4. legnagyobb területű; Oroszország, Németország, Franciaország, az Egyesült Királyság és Olaszország után a 6. legnépesebb; Németország, az Egyesült Királyság, Franciaország, Olaszország és Oroszország után a 6. legnagyobb gazdaságú ország.

Az ország 1978 óta parlamentáris monarchia örökletes uralkodóval és kétkamrás törvényhozással. Tagja az ENSZ-nek,² a Nemzetközi Valutaalapnak, a Világbanknak, az OECD-nek, alapító tagja az EBESZ-nek és jogelődjének, az Európa Tanácsnak, a NATO-nak és az Európai Uniónak.

1 World Bank: Indicators. <http://data.worldbank.org/indicator> (2016. október 12.)

2 1946. február 1. óta a spanyol az ENSZ hivatalos nyelve, 1946. június 24-e óta az ENSZ BT hivatalos nyelve, 1948. december 7-e óta az ENSZ Közgyűlés munkanyelve és 1969. január 22. óta az ENSZ BT munkanyelve. Jelenleg az ENSZ hivatalos nyelvei az angol, az arab, a francia, a kínai, az orosz és a spanyol. UN Dag Hammarskjöld Library Ask DAG! What are the official languages of the United Nations? <http://ask.un.org/faq/14463> (2016. június 11.)

Spanyolország külkapcsolati mozgásterének bővülése az ötvenes években, majd a hetvenes évektől figyelhető meg folyamatosan. Ez a tendencia az 1936-tól 1939-ig elhúzódott spanyol polgárháború során megalakult jobboldali diktatórikus Spanyol Állam³ (Estado Español) nemzetközi megítélését tükrözi. Az ötvenes évek második felére datálható, hogy a Spanyol Állam legitimációra tett szert, míg a diktatúra (és így a Spanyol Állam) 1975-ös megszűnését követően a demokratizálódó ibériai ország a nemzetközi közösség egyre aktívabb tagjaként demonstrálhatja érdekérvényesítő képességét.⁴

A diktatúrától a demokráciáig tartó hosszú út során különleges szerep jutott a védelmi kérdéseknek, amit a továbbiakban Spanyolország NATO-csatlakozási folyamatával szeretnék megvilágítani. A kérdés feldolgozását az indokolja, hogy Európában a diktatúrának és a demokráciának a megítélését mindig meg kell, hogy erősítse az új tudományos eredményekkel alátámasztott kutatás. A levéltárak megnyitása, továbbá a hazai és idegen nyelvű nyomtatott szakirodalom bővülése mellett az internetes szakirodalomhoz történő minél szélesebb körű hozzáférés is finomítja a tudományos megközelítést. Új elemekkel és így a téma minőségileg újszerű felépítésével kívánom újragondolni a kérdést a demokratikus átalakulás hosszú spanyol útjának esettanulmányán keresztül.

Spanyolország a kortárs magyar szakirodalmi munkák tükrében

Spanyolországgal számos magyar kutató foglalkozott. Gömöri Endre⁵ a kortárs hitelességével dolgozta fel a *Franco bomló öröksége* (1975) és a *Francótól Felipéig: A „nagy átkelés”* (1986) című könyveiben a Spanyol Államból a demokratikus Spanyolországba történő átalakulást. A XX. század első felében meglévő spanyol–német kapcsolatokat pedig *A vezércsel-Franco és Hitler: a hintapolitika iskolája* című könyvében mutatta be (1989).

Harsányi Iván⁶ a Spanyol Állam kiépülésével és belső működési struktúrájával ismertette meg a téma iránt érdeklődőt *A Franco-diktatúra születése. A Franco-rendszer*

-
- 3 A népszavazással megerősített 1947. június 8-ai dekrétummal a hivatalos államforma névlegesen újra királyság lett. A diktatórikus berendezkedést azonban csak az 1978. december 27-ei demokratikus alkotmány alakította át parlamentáris kormányformává, meghagyva a monarchikus berendezkedést. Az erre vonatkozó jogi forrásokat a spanyol Hivatalos Állami Közlöny (Boletín Oficial del Estado: BOE) internetes oldaláról emeltem be. I. BOE Decreto de 8 de junio de 1947 Madrid <http://www.boe.es/datos/pdfs/BOE/1947/160/A03272-03273.pdf> (2016. június 15.), továbbá BOE Constitución española Madrid 1978 <http://www.boe.es/boe/dias/1978/12/29/pdfs/A29313-29424.pdf> (2016. június 15.)
 - 4 A Magyar Népköztársaság és a Spanyol Állam között 1969-től már megindultak a diplomáciai kapcsolatok felvételéről szóló egyeztetések. A spanyol diktatúra megszűnését követően a Szovjetunió 1977. január 15-én megfogalmazott álláspontja a szovjet–spanyol diplomáciai kapcsolatok normalizálását helyezte kilátásba. A magyar döntés a Politikai Bizottság 1977. január 25-ei ülésén született meg. 1977. február 9-én Madridban megnyitották a magyar nagykövetséget. (Baráth–Gecsényi 2015, 78., 120., 240.)
 - 5 Gömöri Endre (1922–2007) Pulitzer-émlékdíjas újságíró, publicista és külpolitikai elemző.
 - 6 Harsányi Iván (1930–) hispanista, jelenleg a Pécsi Tudományegyetem Bölcsészettudományi Kar professzor emeritusa.

keletkezése és a spanyol munkásmozgalom 1938–1939 című, 1988-ban megjelent könyvében.

A magyar NATO-csatlakozási folyamat előszelében kiemelt jelentőségűvé vált a spanyol eset vizsgálata, mint a diktatúrából a demokráciába váltó ország NATO-tagságának története. Ennek tudományos összefoglalását Szabó László tette meg a *Spanyolország kikövezett útja a NATO-ba* címet viselő tanulmányában (1995).⁷ Zoltán Márta a 2007-ben elkészített doktori (PhD) értekezésében a spanyol fegyveres erők szerepének XX. századi változásait vette górcső alá, a demokratizálódás konkrét katonai vetületét kiemelve. (Zoltán Márta 2007)

Írásom azonban a politikatudományi vetületet szeretné megvizsgálni és azt a jelenkorra is használható eredményekké átlényegíteni. A politikatudományi megközelítéshez a magyar tudományos tevékenység mellett célszerű a nemzetközi szakirodalomra kitekinteni. Paul Preston és Sebastian Balfour, a London School of Economics professzorai több évtizeden keresztül foglalkoztak Spanyolország XX. századi történetével. Kutatásaik megkerülhetetlenek a mai tudósok számára.

A Spanyol Állam

Francisco Franco diktatúrája (1936–1975)

Spanyolország történelmét több nép (kelták, ibérek, föníciaiak, zsidók, görögök, punok, rómaiak, germánok, mórok) alakította. A kulturális és regionális sokszínűség bizonyítékaul szolgál, hogy az ibériai ország többnemzetiségű és többnyelvű: kasztíliai (a hivatalos spanyol), katalán, baszk, galíciai.

A spanyol birodalmiság szimbólumaként szolgált a királyság intézménye, amelyet először az Első Köztársaság (1873–1874), majd az 1931-es Második Köztársaság döntött meg. Az 1931-es változások (törvény előtti egyenlőség, nemzetiségek szabad nyelvhasználata, az állam és egyház szétválasztása, a nők szavazati joga, a hadsereggel szembeni szkepticizmus) a társadalom több csoportja elé egzisztenciális akadályokat állított. A belpolitikai konszolidáció elmaradt,⁸ ami a konzervatív-monarchista polgári réteg, az egyház és a hadsereg kemény köztársaság-ellenes válaszával fenyegetett. (Gömöri 1975, 25–29.) Ebben a környezetben találta magát a galíciai születésű, katolikus neveltetésű és a királyságban szocializálódott Francisco Franco Bahamonde (1892–1975), aki a spanyol hadsereg katonájaként kezdte pályafutását.

Az 1898-as spanyol–amerikai háborúban az ibériai monarchia az Egyesült Államok javára gyarmati területeket veszített el (Kuba, Puerto Rico, Fülöp-szigetek, Guam).⁹ (Díaz González 2005, 47–50.) Ennek során a spanyol haditengerészet súlyos

7 Szabó László: *Spanyolország kikövezett útja a NATO-ba*. In.: *Védelmi tanulmányok*. No. 9. Budapest, 1995, SVKI.

8 Gömöri Andre a köztársaság 1931-es kikiáltását követő és a polgárháború 1936-os kirobbanását megelőző három választást (1931, 1933, 1936) elemezve arra a lényegi álláspontra jutott, hogy a szavazói támogatottság erősen megosztott volt a bal- és jobboldali pártok között, ami szembeállította egymással a tömegeket.

9 1899-ben a Német Császárság a spanyol vereséget kihasználva felajánlotta, hogy megveszi Madridtól a megmaradt csendes-óceáni területeket (Északi-Mariana-szigetek, Karolina-szigetek).

veszteségeket szenvedett el, így az ifjú Franco számára a szárazföldi hadsereg látzott ígéretesebb karrier-lehetőségnek a haditengerészet helyett.

Franco 1907–1910 között végezte el a toledói katonai akadémiát hadnagyként. Ez egybeesett a Spanyol Királyság azon új külpolitikai elgondolásával, hogy az 1898-as vereség kompenzálásaképp Marokkóban folytasson gyarmati háborút (1909–1927), ahol ólomlelőhelyekre találtak. A spanyol uralkodó küldetést látott a lehetőségben, ezért Afrikába küldte a hadsereget.¹⁰ (Balfour 2002, 24–31.)

Franco önként jelentkezett. 1916-ban őrnaggyá léptették elő. A háború tovább lendített a karrierjén: 1923-ban a spanyol idegenlégió parancsnoka, 1926-ban pedig Európa legfiatalabb tábornoka lett. 1928-ban a király az új, zaragozai katonai akadémia igazgatójává nevezte ki.

A marokkói háborút megjárta tisztek sorsközösséget alkottak és velük egy sajátos katonai érdekcsoport jelent meg a közéletben: az afrikai tisztek kasztja (africanistas). Ide tartozott Franco is, aki társadalmi megbecsülést vívott ki.

A spanyol monarchia a külpolitikai kalanddal a belpolitikai válságról szerette volna elvonni figyelmet. Az 1929-es nagy gazdasági világválság végül begyűrűzött, ami a monarchia bukásához és a köztársaság kikiáltásához vezetett. A köztársasági kormányzat elmozdította Francót a zaragozai katonai akadémia igazgatói székéből. A sértett tiszt – saját köreiből keresve a megoldást – a politikai hatalom megragadásának lehetőségével számolt.

Franco akkor is, és később államférfiként egyaránt katonaként viselkedett és katonaként gondolt magára. A köztársaságot a kommunistákkal és a szabadkőművesekkel azonosította. Salvador de Madariaga, a spanyol diplomata és író összeveti Francónak az afrikai háborúban és az 1917-es asztúriai bányászmegmozdulás leverésében tanúsított viselkedését. *„...Meglátszott, hogy hűvösfejű és fegyelmezett katona, aki a parancsot szadizmus és különösebb harag nélkül hajtja végre. Az ő számára az asztúriai bányászok nem különböztek a berber hegyi lakóktól, sőt ugyanahhoz a fajtához tartoztak: a lázadók fajtájához.”* (Gömöri 1975, 12.)

A választások útján megalakult köztársasági kormányt a jobboldali erők többször igyekeztek megdönteni. Végül az 1936-tól 1939-ig tartó polgárháborúban, Franco közreműködésével sikerült felszámolni és helyére egy jobboldali diktatúrát, a Spanyol Államot kiépíteni. Külpolitikai támogatói a fasiszta Olaszország és a náci Németország voltak.¹¹ (Diószegi 1974, 258. 297.)

Az új formáció működtetéséhez a hadsereg, az állampárt, a monarchisták, az egyház, illetve az Opus Dei érdekcsoportjai közti lavírozás elengedhetetlen volt. Az érdekcsoportokat végül is Franco személye és a diktatúra kiépítésének közös szándéka hozta közös platformra.

10 A spanyol játéktér kiaknázásához hozzájárult az is, hogy az első világháború előtt az angolok, a franciák és a németek kölcsönösen versengtek egymással, így jobbnak látták a területet egy közbülső hatalom érdekszférájával kitölteni egymás kölcsönös féken tartására.

11 Az olaszok jól sáfárkodtak a spanyolországi szerepvállalással. Alkupozicióhoz jutottak az angolokkal szemben, aminek eredményeképpen 1937-ben Olaszország lemondott spanyolországi támaszpontok megszerzéséről, cserébe viszont az angoloktól korlátlan használati jogot nyert a Szezei-csatornára és Gibraltárra. 1938-ban pedig a földközi-tengeri érdekszférájuk biztonságának megőrzése érdekében az angolok elismerték az olaszok érdekeit Abesszíniában.

A francóista diktatúra

1936. július 17-én jobboldali spanyol tisztek lázadást robbantottak ki Spanyolország több területén a köztársaság ellen. A lázadást a külpolitikai támogatók elhúzódozó polgárháborúvá torzították. A polgárháború dinamikája hozta létre és formálta a francóista diktatúrát.

A katonai és politikai koordináció biztosításáért – egyfajta „ellenkormányként” – július 24-én megalakították a kezdetben 7 tagú Nemzetvédelmi Juntát.¹² Augusztus 3-án Franco is tagja lett a Nemzetvédelmi Juntának,¹³ amely szeptember 29-én őt választotta meg a fegyveres erők főparancsnokának, illetve a Spanyol Állam politikai vezetőjének.¹⁴ Franco lett a katonai és civil hatalom fő képviselője a lázadók által ellenőrzött területeken.

A civil hatalom további centralizálásaként hatott, hogy Franco – a többi párt és szervezet felszámolásával egyidejűleg – 1937. április 19-én saját vezetésével létrehozta az állampártot.¹⁵ Az állampárt¹⁶ 1977-es megszűnéséig egy fasisztákat, monarchistákat és konzervatívokat tömörítő heterogén szervezet volt, amit Franco személye, polgárháborúban betöltött győztes szerepe tartott egyben.

A létrejövő Spanyol Állam ismérvei között szerepelt, hogy a hatalmat gyakorló erők tulajdonképpen egy fegyveres küzdelem győzteseiként demonstrálhatták akaratukat, vagyis erőteljes katonai jellege is megmutatkozott. A katona Francónak ez remek terepet jelentett hatalma kiépítéséhez. Ekképpen lett ő a *Spanyol Állam vezére* (Caudillo), a címer jelszavai után az *Egy, Nagy és Szabad* (Una, Grande, Libre) *Spanyolország* kizárólagos vezetője, ahol a nemzetiségek jogai az oszthatatlan spanyol nemzet eszményében oldódtak fel.

Részvétel a II. világháborúban

1939. február 27-én Franciaország és Nagy-Britannia elismerték a győzelemre álló Franco kormányát, majd a polgárháború befejezése után, 1939. április 2-án az Egyesült Államok is csatlakozott az elismerők sorához. Bár az Antikomintern Paktumhoz a francóista Spanyolország 1939. március 27-én csatlakozott, a Háromhatalmi Egyezményhez már nem. A II. világháború ideje alatt nem vált hadviselő féllé és mind a Szövetségesek, mind a Tengely felé tett gesztusokat.

12 BOE Decreto Núm. 1 Burgos 25 de julio año 1936
<https://www.boe.es/datos/pdfs/BOE/1936/001/J00001-00001.pdf> (2016. június 18.)

13 BOE Decreto Núm. 25 Burgos 4 de agosto año 1936
<https://www.boe.es/datos/pdfs/BOE/1936/004/J00014-00014.pdf> (2016. június 18.)

14 BOE Decreto Núm. 138 Burgos 29 de septiembre año 1936
<http://www.boe.es/datos/pdfs/BOE/1936/032/J00125-00126.pdf> (2016. június 18.) Mellesleg ezt a tisztséget 1973-ig egyedül birtokolta, amikor is a miniszterelnöki funkciókkal felruházott Luis Carrero Blancóval meg nem osztotta a végrehajtó hatalmat. Carrero Blancóval még abban az évben bombamerénnyel végzett az ETA, a baszk szeparatista szervezet.

15 BOE Decreto Núm. 255 Salamanca 19 de abril año 1937
<https://www.boe.es/datos/pdfs/BOE/1937/182/A01033-01034.pdf> (2016. június 18.)

16 Spanyol Tradicionalisták és a Nemzeti Szindikalista Junták Falanxa (Falange Española Tradicionalista y de las Juntas de Ofensiva Nacional-Sindicalista – Falange)

A polgárháború alatt Olaszország és Németország katonai és politikai támogatást nyújtott Francónak. Hitler úgy kívánta benyújtani a számlát, hogy az Angliával való háború során Gibraltár meghódítását tűzte ki célul. Erről Francóval az 1940. október 23-ai találkozó keretében egyeztetett a spanyol–francia határon lévő Hendaye-ben. Franco ragaszkodott ahhoz, hogy a spanyolok szerezzék vissza Gibraltárt, amivel kifejezte, hogy nem egyezik bele német csapatok spanyol területen történő áthaladásába.

A Caudillo igyekezett távol tartani magát a nyílt kötelezettségvállalástól. 1940 őszére magatartását alátámasztotta, hogy Hitlernek nem sikerült legyőznie Angliát. (Gömöri 1989, 60–62.)

1941-re Spanyolország stratégiaileg ártértékelődött. A háborúba való belépését elodázta a németek angliai meghátrálása és a szovjetek elleni háború megindítása. Antikommunista beállítódását gyakorlatias szempontok vezérelték. Nem adta fel Spanyolország háborútól való távortartásának elvét, de – építve a falangista állampárt önkénteseire – felállította a Kék Hadosztályt, amelyet az orosz frontra küldött a németek megsegítésére.

Az Egyesült Államok a maga részéről szintén törekedett a spanyolok háborún kívül tartására, ezért petróleumot exportált az ibériai országba és magas áron importálta a wolfrámot. Emiatt a hadiipar számára fontos árucikk csökkent mennyiségben irányult Németországba. (Magyarics 2014, 296.)

A németek sztálingrádi vereségét, a szövetségesek szicíliai partraszállását és Olaszország kapitulációját követően Franco visszarendelte a Kék Hadosztályt és a nyugati szövetségesek felé kezdett orientálódni. 1944-ben Churchill a Spanyolországgal való kereskedelem mellett foglalt állást az alsóházi beszédében. Erre Franco a brit miniszterelnökhöz címzett levelében reagált, kiemelve az angol–spanyol együttműködés szükségességét a Nyugat-Európát fenyegető bolsevizmussal szemben. (Gömöri 1975, 44.) Eközben Bretton Woods-ban, ahol az új nyugati gazdasági és pénzügyi rendszer kidolgozásán munkálkodtak, megjelent a spanyol kereskedelmi kamarák küldöttsége. (García de Cortázar – González Vesga 2001, 412.)

A francóista rendszer antikommunista jellege és piacgazdaság felé való orientálódása a háború utáni külpolitikai mozgástérben jelentett később kifizetődő eszközöket.

A korai hidegháború

A világháború végének időszakát a nyugati szövetségesek és a Szovjetunió közti antifasiszta együttműködés jellemezte. Ennek tudható be, hogy az Egyesült Államok és a Szovjetunió megállapodtak Spanyolország ENSZ-en kívül tartásában. (Balogh 2000, 12.) Moszkva nem akarta szükségtelenül provokálni Washington, így nem támogatta a Franco-ellenes kommunista tevékenységet. (Balogh 2000, 16.)

A szovjet stratégiai érdekek máshol húzódtak. Már 1944-ben megfogalmazódott, hogy az 1941-es határokhoz (vagyis a Molotov–Ribbentrop paktum során elért területi nyereségekhez), egy biztonsági zónához, a balkáni terjeszkedéshez és a fekete-tengeri szorosok török ellenőrzésének meggyengítéséhez ragaszkodnak. (Nagy 2000, 46–47.) Formálódni kezdett a bipoláris világ, egy vasfüggönnyel elválasztott Európa képe. Az Egyesült Államok elejét akarta venni a szovjetek görögországi és

törökországi aspirációinak, ezért a két ország segélyezését helyezte kilátásba. Megkezdődött a globális vetélkedés, amit Truman elnök 1947-es feltartóztatási politikájától datálunk. (Kőszegvári 2000, 12–13.)

A stratégia gazdasági összetevőjét a Marshall-terv képezte, vagyis Európa gazdasági helyreállítása amerikai segélyekből. Az ENSZ-bojkottal sújtott francóista Spanyolország Truman közbelépésére nem részesült a segélyből, de 1948-ban a Vezérkari Főnökök Egyesített Bizottsága – előtérbe helyezve a katonai érdekeket – bejelentette igényét az amerikai nehézbombázók számára három spanyolországi repülőtérre. (Preston 2015, 632.)

Az amerikai stratégiai elgondolás határozta meg az 1949. április 4-én megalakult Észak-atlanti Szerződés Szervezetét (NATO). Franco antikommunizmusa ideálisnak tűnt a Nyugat regionális védelmi szövetségébe való betagozódáshoz, amit Közép- és Kelet-Európa szovjetizálásának betetőzése is indokolt. Az irányváltást a szovjet kísérleti atombomba 1949. augusztus 29-i felrobbantása ösztönözte.

Megtört az Egyesült Államok atommonopóliuma, ami előmozdította a Francóval való párbeszédet. (Preston 2015, 646.) A Kongresszusban 50 millió dolláros segélyt szavaztak meg Madridnak. (Szabó 1995, 10.) Az Egyesült Államok közbenjárt az ENSZ-bojkott feloldása érdekében, de a NATO-hoz való csatlakozást a francóista berendezkedés miatt nem támogatta. (Preston 2015, 649.) Ennek az okfejtésnek ellentmond a Portugáliával folytatott politika.¹⁷ (Meneses 2011, 391.) Az amerikaiak tartózkodása azzal magyarázható leginkább, hogy nem akarták nyugat-európai szövetségeseik érdekeit sérteni, akik ürügyként használták Franco antidemokratizmusát.¹⁸

Az Egyesült Államok végül bilaterális úton építette be az akkori spanyol felet a szovjetellenes küzdelemben. Stanton Griffis 1951. február 1-jei madridi kinevezésével az amerikai–spanyol kapcsolatok újból nagykövetségi szintre emelkedtek.¹⁹ A nyugati biztonsági rendszer egyik alapkövének tekinthető, hogy 1953. szeptember 26-án az Egyesült Államok és Spanyolország kormánya a mai napig érvényben lévő kölcsönös védelmi, gazdasági és technikai együttműködésről szóló megállapodásokat kötött,²⁰ amely lehetővé tette az amerikaiak számára három légi és egy haditengerészeti

17 Portugáliában, a szomszédos ibériai országban, jobboldali tekintélyelvű állampárti kormány volt hatalmon António de Oliveira Salazar (1889–1970) vezetésével, azonban az országhoz tartozó Azori-szigetek komoly stratégiai értékkel bírtak az atlanti vizek biztonságának garantálása függvényében, így ez lehetővé tette a NATO alapító-tag státuszt.

18 A franciák és a britek a mediterránbeli pozícióikat féltették. A franciák Algériára alapoztak, amit 1962-ben elvesztettek. A britek a gibraltári, máltai, ciprusi és szuezi támaszpont-rendszerüket óvták az amerikaiak spanyolországi jelenlététől. A szuezit 1956-ban az egyiptomi államosítás révén veszítették el, a máltait pedig 1979-ben felszámolták.

19 Embassy of the United States Spain Former Ambassadors
<http://madrid.usembassy.gov/ru/bilateral-issues/former-ambassadors.html> (2016. június 20.)

20 Mutual Defense Assistance Agreement with Tax Relief Annex and Interpretative Note in Regard to Tax Relief Annex
http://photos.state.gov/libraries/spain/164311/tratados_bilaterales_2013/Defense_TIAS_2849.pdf (2016. június 20.), Economic Aid Agreement between the United States of America and Spain
http://photos.state.gov/libraries/spain/164311/tratados_bilaterales_2013/Economic_and_Technical_Cooperation_TIAS_2851.pdf (2016. június 20.)

támaszpont létesítését spanyol földön.²¹ Ekkoriban vált használatossá az a jelmondat, amivel Francót a hidegháborús szerepléséért dicsőítették: a „Nyugat őrszeme” (Centinela de Occidente).

A Franco-rendszer a diktátor személyének beágyazottsága miatt azonban megújíthatatlan maradt. 1975-ös halálát követően folyamatosan erodálódott az öröksége, habár politikai kalandorok még 1981. február 23-án is puccsot kíséreltek meg a demokratikus állam ellen. A sikertelen puccskísérltet felgyorsította Spanyolországnak az euroatlanti integráció felé fordulását.

A NATO-csatlakozás

A fentebb említett 1947. június 8-ai dekrétum alapján Spanyolország újra királyság lett. Ez lehetővé tette, hogy Franco gondoskodhasson a halálát követő öröklés rendjéről.

Az államfői tisztség a spanyol Bourbon-dinasztia tagjaira ruházódott. 1931-ben, XIII. Alfonz (1886–1941) trónvesztése után a dinasztia ilyen politikai eredményben bízott. Az ő fia, Juan de Borbón (1913–1993) mutatkozott a trón várományosának. Az olasz emigrációban élő királyi családnak Franco felajánlotta, hogy Juan de Borbón fia, Juan Carlos (1938–) visszatérhessen Spanyolországba. Az ifjú herceg a Caudillo politikai céljait szolgálta. 1969. július 22-én Franco, módosítva az öröklési rendet, Juan Carlost jelölte ki az államfői hatalom örökösének. A hercegnek cserébe fel kellett esküdnie a francóista rendszerre, visszamenőleg igazolva ezzel az 1936. júliusi jobboldali katonai zendülést és a polgárháború borzalmait.

Franco halála után az államfői tisztség Juan Carlosra szállt, aki így az 1978-as demokratikus alkotmányt I. János Károlyként szentesíthette aláírásával. Az alkotmány preambuluma fontosnak tartja kiemelni a Föld összes népe közti békés kapcsolatok és hatékony együttműködés megerősítésében való közreműködést. Az ezt megerősítő próbatétel sem maradt el. A katonai részvétellel történő 1981-es puccskísérltet²² során I. János Károly, mint a fegyveres erők alkotmányos főparancsnoka, televíziós adáson keresztül engedelmességre szólított fel és kiállt a demokratikus út mellett. Ez a lélektanilag is magabiztos kiállás megfékezte a zendülőket. Ezután határozottabban vetődött fel a NATO-hoz való csatlakozás. (Gömöri 1986, 221–228.)

1981. december 2-án Spanyolország hivatalosan jelezte a washingtoni szerződéshez való csatlakozási szándékát. Ezt követően az Észak-atlanti Tanács meghívást intézett Madridhoz a csatlakozási folyamat megkezdésére.

21 A Morón légitámaszpont, a Zaragoza légitámaszpont, a Torrejón de Ardoz légitámaszpont és a Rota haditengerészeti támaszpont. Amerikai csapatok már csak Morónban és Rotában állomásoznak, Torrejón de Ardoz pedig a NATO egyik Egyesített Légi Hadművelési Központjának (Combined Air Operations Center Torrejón) ad helyet. Vö. Estado Mayor de Defensa Centro de Operaciones Aéreas Combinadas Torrejón <http://www.emad.mde.es/CAOC/> (2016. június 20.), NATO Allied Air Command Combined Air Operations Centre Torrejón <https://www.airn.nato.int/page584196> (2016. június 20.)

22 A Franco-diktatúra megszűnése után is aktív ETA baszk terrorszervezet aláasta a demokratikus Spanyolország nyugalmát, ami a katonák hangsúlyosabb fellépését váltotta ki a politikai arénában.

1982. május 30-án Spanyolország a NATO 16. tagja lett. A rendszerváltást lebonyolító és kormányzó keresztény–szociáldemokrata pártszövetség azonban nem tudott megoldást nyújtani sem az ETA terrorhullámának kezelésére, sem az 1979-es második kőolajválságra. Ezért 1982. október 28-án előrehozott választást tartottak, amelyen a Spanyol Szocialista Munkáspárt (Partido Socialista Obrero Español – PSOE) győzött. Kampányában végig szkeptikusan viszonyult a NATO-hoz és kormányra kerülésekor lassította a NATO katonai szárnyához való csatlakozást.²³

A „kis hidegháború” éveiben (1979–1985) felerősödött a NATO és a Varsói Szerződés, az Egyesült Államok és a Szovjetunió közötti fegyverkezési verseny. Amerikai részről a Reagan-adminisztráció 1983. március 23-án meghirdette a Stratégiai Védelmi Kezdeményezést (Strategic Defense Initiative – SDI). A hidegháború eszkalációval fenyegetett, ami kritikussá tette az Egyesült Államok európai szövetségesei, köztük Spanyolország helyzetét.

A szocialista kormányban azonban pragmatikusan kellett eljárnia. Választási kampányígéretét – a vérmes NATO-ellenesség politikáját – folyton alakítania kellett, ami hatással volt az EGK-val való csatlakozási tárgyalásokra is. Az EGK jelezte, hogy amennyiben Spanyolország nem kötelezi el magát egyértelműen a NATO felé, úgy nehezedő csatlakozási feltételekkel kell szembesülnie. (Gömöri 1986, 254.) Az EGK a NATO-t a demokratikus keret egyik feltételének tekintette. A nyugati katonai szövetség jelentette a garanciát Spanyolország demokratikus konszolidációjában. Ugyanis az előző jobboldali diktatórikus berendezkedés akadályát képezte a gazdasági közösséghez tartó csatlakozásnak.²⁴ (Szabó 1995, 30–31.) A szocialista kormányban ígéretet kellett tennie és be is kellett azt tartania, miután 1986. január 1-jén az ország EGK tag lett.

1986. június 22-én bonyolították le a spanyol választást, az állampolgárok számon kérhették a 4 évvel ezelőtti kampányígéreteket. A szocialista kormány be kívánta tartani az ígéretét és március 12-re tűzte ki a NATO-ban való bennmaradásról szóló népszavazást.²⁵ A kampányígéret és a nemzetközi ígéret betartása közti egyensúlyozás érdekében a népszavazási lapokon körmönfont szöveget nyomtattak a polgároknak. A lapokon nyomatékosították a szocialista kormány NATO-ban való bennmaradásának szándékát, ugyanakkor kijelentették a NATO katonai szervezetétől való távolmaradást; a nukleáris fegyverek spanyol területen történő telepítésének, tárolásának és bevezetésének a tilalmát; az Egyesült Államok spanyolországi katonai jelenlétének a csökkentését.

A polgárok közel fél évszázaddal a polgárháborús erőpróba után ismét egy intenzív nemzetközi légkörben voltak kénytelenek döntést hozni. Az eredmény ezúttal fegyveres küzdelem nélkül született meg. A spanyol társadalom a fenti

23 Ministerio de Asuntos Exteriores y de Cooperación Representación de España en la OTAN – Bruselas España en la OTAN <http://www.exteriores.gob.es/RepresentacionesPermanentes/OTAN/es/queses2/Paginas/Espa%C3%B1aOTAN.aspx> (2016. június 21.)

24 Franco már 1962-ben kérte Spanyolország felvételét az EGK-ba. A csatlakozás akadályát a diktatúra képezte.

25 BOE REAL DECRETO 214/1986 6 de febrero de 1986 <http://www.boe.es/boe/dias/1986/02/07/pdfs/A05072-05073.pdf> (2016. június 21.)

megkötések figyelembe vételével támogatta a NATO-ban való bennmaradást. Ez a politikai támogatottság segítette hozzá a szocialista kormányt a június 22-ei választás megnyeréséhez. A második választási győzelem után a jelzett megkötéseket kellett tiszteletben tartani, aminek eredményeképpen a Torrejón de Ardoz és a Zaragoza légitámaszpontot elhagyták az amerikai egységek és tovább húzódtott a NATO katonai szervezetéhez történő csatlakozás.

A Varsói Szerződés megszűnésével és a Szovjetunió felbomlásával azonban elhalt a bipoláris világrend és új regionális kihívásként a Jugoszlávia széteséséből fakadó balkáni válságok terhelték meg a nemzetközi életet. A balkáni válságok kezelésében Spanyolország is részt vállalt és fokozatosan belefolyt a katonai együttműködésbe. A politikai együttműködés új szintjét jelentette, hogy Javier Solana személyében első alkalommal lett a NATO-nak spanyol főtitkára (1995. december 5. – 1999. október 6.). A NATO-csatlakozás záróakkordját képezte Spanyolország 1999. január 1-jei csatlakozása a NATO katonai szervezetéhez.²⁶

Összegzés

Spanyolország előbb csatlakozott az euroatlanti védelmi rendszerhez, mint az euroatlanti gazdasági térséghez. Az országot a hidegháború katonai dimenziója az Egyesült Államok stratégiájának egyik meghatározó elemévé emelte, míg a gazdasági dimenzióban az európai integráció kirekesztettje maradt a Franco-rendszer bukásáig. Az antidemokratikus berendezkedés és az európai riválisok mediterrán térségbeli érdekeltsége hosszabbították meg a kirekesztettség állapotát. Ez az integrációs késés/elmaradás értelmezést kívánt. A választ a Franco-rendszer beható vizsgálatától remélték.

Vita tárgyát képezi, hogy mennyiben sorolható a totalitárius diktatúrák sorába, vitán felül áll azonban a rendszer katonai jellege.

Az Egyesült Államok számára két alapvonás tette kompetenssé: az antikommunizmus és a piacgazdaság. Ezek miatt békélt meg a katonai rendszerrel, amivel biztonsági érdekközösséget vállalhatott. Ehhez elegendőnek mutatkoztak a bilaterális diplomácia eszközei.

A Franco-rendszer bomlásakor már megmutatkozott a demokratikus érdekközösség szükségessége, ami a multilaterális diplomácia eszközeit követelte meg (NATO, EGK). Elmondható azonban, hogy az amerikaiakkal fenntartott kezdeti bilaterális szintű kapcsolat olyan védelmi infrastruktúrát teremtett az ibériai ország területén, aminek később a NATO is hasznát látta a képességek tekintetében.

A védelmi kapcsolatok evolúciója mai eredményeket igazol, a társadalmi költségek (a diktatórikus elnyomás következményei) pedig nyomasztó emlékeket hoznak elő és vitákat generálnak. A Franco-jelenség történelmi örökség, amit az is mutat, hogy napjainkra egyetlen politikai csoport se tud funkcionálni parlamenti pártként francóista programmal. A politikai arénában elvérezne.

26 Ministerio de Asuntos Exteriores y de Cooperación Representación de España en la OTAN – Bruselas España en la OTAN
<http://www.exteriores.gob.es/RepresentacionesPermanentes/OTAN/es/quees2/Paginas/Espa%C3%B1aOTAN.aspx> (2016. június 21.)

FELHASZNÁLT IRODALOM

- Balfour, Sebastian (2002): *Abrazo mortal: De la guerra colonial a la Guerra Civil en España y Marruecos (1909–1939)*. Barcelona: Ediciones Península
- Balogh András (2000): Az 1947–48-as fordulat a világpolitikában. In: Feitl István – Izsák Lajos – Székely Gábor (szerk.): *Fordulat a világban és Magyarországon 1947–1949*. Budapest, Napvilág Kiadó.
- Baráth Magdolna, Gecsényi Lajos (szerk.): (2015): *Főkonzulkok, követek és nagykövetek, 1945–1990*. Budapest, MTA BTK TTI
- Diószegi István (1974): *Két világháború árnyékában – nemzetközi kapcsolatok története 1919–1939*. Budapest, Gondolat.
- Díaz González, Francisco Javier (2005): Estudio histórico-jurídico de los tratados de liquidación del Imperio español de Ultramar: el Tratado de París de 10 de diciembre de 1898 y el de Madrid de 30 de junio de 1899. In: *Anuario de la Facultad de Derecho Universidad de Alcalá*, pp. 36–50
- Economic Aid Agreement between the United States of America and Spain. http://photos.state.gov/libraries/spain/164311/tratados_bilaterales_2013/Economic_and_Technical_Cooperation_TIAS_2851.pdf (2016. június 20.)
- Embassy of the United States Spain Former Ambassadors <http://madrid.usembassy.gov/ru/bilateral-issues/former-ambassadors.html> (2016. június 20.)
- Estado Mayor de Defensa Centro de Operaciones Aéreas Combinadas Torrejón. <http://www.emad.mde.es/CAOC/> (2016. június 20.)
- García de Cortázar, Fernando – González Vesga, José Manuel (2001): *Spanyolország története*. Budapest, Osiris
- Gömöri Endre (1975): *Franco bomló öröksége*. Budapest, Kossuth
- Gömöri Endre (1986): *Francótól Felipéig: A „nagy átkelés”*. Budapest, Kossuth
- Gömöri Endre (1989): *A vezércsel-Franco és Hitler: a hintapolitika iskolája*. Budapest, Akadémiai Kiadó
- Harsányi Iván (1988): *A Franco-diktatúra születése: A Franco-rendszer keletkezése és a spanyol munkásmozgalom, 1938–1939*. Budapest, Kossuth
- Kőszegvári Tibor (2000): *Katonai stratégiák és doktrínák a hidegháború korszakában*. Egyetemi jegyzet. Budapest, ZMNE Doktori Iskola
- Magyarics Tamás (2014): *Az Egyesült Államok külpolitikájának története – Mítosz és valóság: Érdekek és értékek*. Budapest, Antall József Tudásközpont
- Meneses, Filipe Ribeiro de (2011): *Salazar: biografia definitiva*. São Paulo: Leya
- Ministerio de Asuntos Exteriores y de Cooperación Representación de España en la OTAN – Bruselas España en la OTAN. <http://www.exteriores.gob.es/RepresentacionesPermanentes/OTAN/es/quees2/Paginas/Espa%C3%B1aOTAN.aspx> (2016. június 21.)
- Mutual Defense Assistance Agreement with Tax Relief Annex and Interpretative Note in Regard to Tax Relief Annex. http://photos.state.gov/libraries/spain/164311/tratados_bilaterales_2013/Defense_TIAS_2849.pdf (2016. június 20.)
- Nagy Tamás (2000): A nemzetközi katonai helyzet alakulása 1945–1949 között. In: Feitl István – Izsák Lajos – Székely Gábor (szerk.): *Fordulat a világban és Magyarországon 1947–1949*. Budapest, Napvilág Kiadó.
- NATO Allied Air Command Combined Air Operations Centre Torrejon <https://www.airn.nato.int/page584196> (2016. június 20.)
- Preston, Paul (2015): *Franco – Caudillo de España*. Barcelona: Debate.
- Szabó László dr. (1995): *Spanyolország kikövezett útja a NATO-ba*. Budapest, SVKI Védelmi tanulmányok No. 9.
- UN Dag Hammarskjöld Library Ask DAG! What are the official languages of the United Nations? <http://ask.un.org/faq/14463> (2016. június 11.)
- World Bank: Indicators <http://data.worldbank.org/indicator> (2016. október 12.)
- Zoltán Márta (2007): *A gyarmati hadseregtől a békefenntartó műveletek modern, professzionális haderejéig: A fegyveres erők szerepe, helyzete Spanyolország XX. századi történelmének fontos időszakában*. Budapest, Zrínyi Miklós Nemzetvédelmi Egyetem Hadtudományi Doktori Iskola, Doktori PhD Értekezés http://uni-nke.hu/downloads/konyvtar/digitgy/phd/2007/zoltan_marta.pdf (2016. április 22.)